

Respublika
Ta'lim Markazi

unicef

ADABIYOT FANI

MILLIY O'QUV DASTURI

2023–2024-o'quv yili

ADABIYOT FANI BO'YICHA UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI BITIRUVCHILARIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Umumiy o'rta ta'lim so'ngida o'quvchilarda adabiyot faniga oid quyidagi **kompetensiyalar** shakllangan bo'lishi lozim:

ADABIYOT FANIGA OID KOMPETENSIYALAR

AK1: asarning asosiy va ikkilamchi g'oyasini (g'oyalarni) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o'z hayotiy tajribasiga tayanadi

AK2: asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va impitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi;

AK3: asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi;

AK4: muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil topadi hamda ularni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi;

AK5: asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi;

AK6: asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san'atdagi talqinlarini) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi;

AK7: o'qilgan asarlar tahlili (shu jumladan, qiyosiy tahlili) asosida ijodiy va tahliliy matnlar yaratadi, bunda turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalanadi hamda mantiqiy izchillikka rioya qiladi.

FANGA OID KOMPETENSIYALARNING SINFLAR KESIMIDA RIVOJLANTIRILISHI

AK 1 – Asarning asosiy va ikkilamchi g‘oyasini (g‘oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o‘z hayotiy tajribasiga tayanadi

5-sinf	AK1-1	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g‘oyasiga o‘z munosabatini bildiradi.
6-sinf	AK1-2	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi, boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g‘oyasiga o‘z munosabatini bildiradi.
7-sinf	AK1-3	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
8-sinf	AK1-4	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib bera oladi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
9-sinf	AK1-5	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g‘oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
10-sinf	AK1-6	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g‘oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; asar yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g‘oyasiga ta’sirini ko’rsatib bera oladi.

11-sinf	AK1-6	asarning asosiy g'oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g'oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g'oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g'oyalar asarning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; asar yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g'oyasiga ta'sirini ko'rsatib beradi.
---------	-------	--

AK2 – Asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va impitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi

5-sinf	AK2-1	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asardan xulosa chiqaradi.
6-sinf	AK2-2	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
7-sinf	AK2-2	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
8-sinf	AK2-3	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi; asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarni asoslab beradi.
9-sinf	AK2-3	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi.
10-sinf	AK2-3	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi.
11-sinf	AK2-3	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi.

AK3 – Asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi

5-sinf	AK3-1	asarning syujetidagi asosiy voqealarni qayta hikoya qiladi
6-sinf	AK3-2	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi
7-sinf	AK3-3	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi
8-sinf	AK3-4	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi.

9-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
10-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
11-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.

AK4 – Muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi

5-sinf	AK4-1	muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini (o'xshatish) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi
6-sinf	AK4-2	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalardan aniqlaydi
7-sinf	AK4-3	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi va ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi
8-sinf	AK4-4	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya, sinekdoxa) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik va grammatik xususiyatlarni topadi

		hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi
9-sinf	AK4-5	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi.
10-sinf	AK4-6	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi
11-sinf	AK4-6	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi.

AK5 – Asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi

5-sinf	AK5-1	asardagi asosiy obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini aytib beradi.
6-sinf	AK5-2	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini aytib beradi; obrazlarga o'z bahosini beradi.
7-sinf	AK5-3	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; obrazlarga o'z bahosini beradi va hayotiy tajribasiga tayangan holda bahosini asoslaydi.
8-sinf	AK5-4	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi.
9-sinf	AK5-5	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi.
10-sinf	AK5-6	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi.
11-sinf	AK5-7	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi.

AK6 – Asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san'atdagi talqinlarini) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi

5-sinf	AK6-1	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning
--------	-------	---

		asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi
6-sinf	AK6-2	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi.
7-sinf	AK6-3	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi.
8-sinf	AK6-4	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay- darajada o'zgartirganini tahlil qiladi.
9-sinf	AK6-5	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllar, radiospektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllar, radiospektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini tahlil qiladi.
10-sinf	AK6-6	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning turli talqinlarini (masalan, multimediya talqinlari – audiokitob, radiospektakl, san'atning boshqa turlaridagi talqinlari – kino, teatr, tasviriy san'at, monumental san'at) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qiladi.
11-sinf	AK6-6	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning turli talqinlarini (masalan, multimediya talqinlari – audiokitob, radiospektakl, san'atning boshqa turlaridagi talqinlari – kino, teatr, tasviriy san'at, monumental san'at) solishtirib,

		o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qaydarajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qiladi.
--	--	--

TUSHUNTIRISH XATI

ADABIYOT FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Adabiyot inson ma'naviy dunyosini shakllantirish va axloqiy qiyofasini tarkib topdirishning eng samarali vositasidir. Turli davrlarda turli ijodkorlar tomonidan yaratilgan **sara badiiy asarlar** “Adabiyot” o‘quv predmetining o‘rganish ob’ekti hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida adabiyot o‘qitishdan **bosh maqsad** sog‘lom e’tiqodli, keng dunyoqarashli, nozik didli, o‘zga inson tuyg‘ularini his qiladigan, o‘z xatti-harakatlarini asoslay oladigan, **mustaqil fikrga va keng dunyoqarashga ega** shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantirishdan iborat.

Maktab adabiy ta'limida bosh maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** bajarilishi ko‘zda tutiladi:

o‘quvchilarda badiiy adabiyot olamiga chuqurroq olib kirish va adabiyotga mehr uyg‘otish orqali kitobxonni tarbiyalash;

ularni badiiy asar o‘qiydigan, adabiy-nazariy tushunchalarga, o‘z bilim va hayotiy tajribasigangan holda asarlarni **tahlil qiladigan va baho beradigan** darajaga keltirish;

badiiy asar va unda aks etgan hayotiy holat hamda adabiy qahramonlar haqidagi fikrlarini ham **og‘zaki, ham yozma shaklda to‘g‘ri ifodalay oladigan** qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Maktab adabiy ta'limining maqsad va vazifalari qandayligi “Adabiyot” o‘quv fanining **mazmunini** belgilaydi. Adabiy ta'lim mazmuni o‘quv rejasi, dasturi, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari hamda boshqa turli yordamchi didaktik vositalardan iborat bo‘ladi.

Ochun miqyosida shiddat bilan borayotgan globallashtirish jarayoni barcha jamiyatlarda ham ta'lim tizimini takomillashtirib, kompetentli kadrlar tayyorlashni taqozo etmoqda. Shu bois O‘zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimi jiddiy islohotlar bosqichiga kirdi. Milliy o‘qitish tizimidagi tub yangilanishlar mavjud ta'lim mazmunining ham o‘zgarishini talab qilmoqda. Umumiy o‘rta ta'limning eng muhim va nozik yo‘nalishi bo‘lmish adabiyot o‘qitish samaradorligini ta'minlash uchun zarur bo‘lgan o‘quv ashyolarini yangilash hayotiy ehtiyojga aylandi.

Ushbu o‘quv dasturi “Adabiyot o‘quv fani konsepsiyasi” va “Adabiy ta'lim davlat standarti” singari rasmiy pedagogik hujjatlarga tayanib, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan tayanch o‘quv rejasi asosida yaratildi.

“ADABIYOT” DASTURI MAZMUNI VA TUZILISHI

Jamiyat pedagogika ilmi va amaliyoti oldiga umumiy o‘rta ta'limni dunyo andazalari darajasiga ko‘tarish talabini qo‘ymoqda. Ushbu “Adabiyot” dasturi keyingi talablar asosida qayta ishlab chiqildi. Bunda umumiy o‘rta maktab adabiy ta'limi 1-4-sinflar darajasida **boshlang‘ich**, 5-9-sinflar

qamrovida **tayanch** hamda 10-11-sinflardan iborat **o'рта** singari uch bosqichdan iborat ekani ko'zda tutildi.

Umumta'lim o'рта maktablari adabiy ta'limining ikkinchi, ya'ni tayanch bosqichi bo'lmish 5-9-sinflarda adabiy ta'lim **adabiy o'qish** shaklida tashkil etilishi mo'ljallandi. Bunga ko'ra, o'quv dasturlarida o'quvchilarga o'rgatiladigan badiiy matnlar xronologik yoki janriy belgilariga qarab emas, balki umumlashtiruvchi **ruknlar** bo'yicha joylashtirildi. Har bir sinfda to'rttadan rukn va ushbu ruknlar mavzusiga mos turli davrlarda, turli mualliflar tomonidan yaratilgan, turli janrlarga xos asalar tavsiya qilindi. Matnlarni tanlash va o'rinlashtirishda asarlar yordamida o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy fazilatlar tizimi ko'zda tutiladi.

Umumta'lim o'рта maktablarining 10-11-sinflarida adabiy ta'lim **tizimli kurs** shaklida tashkil qilinishi ko'zda tutildi, ya'ni badiiy asarlar davrlar bo'yicha, xronologik tartibda joylashtirildi. Bunda har bir davr uchun obzor (o'rganilayotgan davr adabiyotining rivojlanish tendensiyalarini aks ettiruvchi umumlashtiruvchi) darslar ko'zda tutildi. Bu bosqichda ham o'quvchilarda badiiy asarlar tahlili orqali ezgu ma'naviy sifatlarni shakllantirish asosiy pedagogik maqsad bo'ladi. Asar tanlashda filologik mezonlardan ko'ra pedagogik mezonlarga ustuvorlik berildi: asarlarning turli bosqichlardagi o'quvchilarning yoshi, ruhiy imkoniyatlari hamda aqliy rivojlanish darajalariga qanchalik mos kelishi va ularda qanday axloqiy fazilatlar shakllantirishi mumkinligi inobatga olindi.

Har bir sinfda adabiy asar va didaktik materiallar ifoda yo'sini, uslubiy yaqinligi, mavzusi, til xususiyatlari, janr rang-barangligi hisobga olingan holda joylashtirilgan. Materiallarni joylashtirishda soddadan murakkabga tomon borish va janriy xilma-xillikni saqlash tamoyiliga, imkoni boricha, amal qilingan. Shuningdek, o'quvchilarda milliy va jahon adabiyotining ko'lami haqida umumiy tasavvur paydo qilishga ham e'tibor qaratilgan.

Dasturda adabiyot o'qitishdagi ikki bosqich orasida mantiqiy izchillik, davomiylik va uzluksizlik bo'lishini ta'minlashga e'tibor qaratildi. 5-9-sinflarda xalq og'zaki ijodi, o'zbek, qardosh turkiy va jahon adabiyotining ayrim namunalarni o'rganish hamda o'quvchilarni o'qilgan badiiy asarni tahlil etishga, ularning janr xususiyatlarini aniqlashga, o'rganilayotgan badiiy asar haqidagi fikrlarini ravon va ta'sirchan bayon qilishga o'rgatish diqqat markazida turadi. Ushbu bosqich o'quvchilarda badiiy asar o'qishga barqaror qiziqish uyg'otib, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish va adabiy asarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan darajadagi nazariy bilimlar berishga qaratilgani bilan o'spirinlarda ezgu ma'naviy sifatlarni va kreativlik xususiyatlari shakllantirishga xizmat qiladi.

O'рта maktab bosqichida esa asosiy e'tibor o'quvchilarda milliy va jahon adabiyotining yaxlit estetik hodisa ekani haqida muayyan tasavvur hosil etishga qaratildi. Bu bosqichdagi adabiy materiallar xronologik tartibda

joylashtirilgan. Lekin turli yillarda yaratilgan adabiy mahsulotlarning

barchasi emas, balki ham estetik qimmatini, ham o'quvchilarda ijobiy axloqiy sifatlar shakllantirishga qaratilgani, ham qabul qilinishi osonroq ekani bilan ajralib turadigan asarlarga dasturdan joy olgan. Unda ham, quyi bosqichda bo'lgani kabi, turli davrlarda yaratilgan badiiy matnlar yordamida o'quvchilarda ezgu ma'naviy fazilatlar tarkib topdirish bilan birga, adabiyotning taraqqiyot tarixi, adabiy jarayon tamoyillari haqida muayyan tasavvurlarni shakllantirishga e'tibor qaratildi. Shuningdek, bu bosqichda o'quvchilarga adabiyot nazariyasi bo'yicha chuqurroq ma'lumotlar berilishi ko'zda tutildi. Adabiyot nazariyasi bo'yicha o'quvchilar egallagan bilimlar o'rganilayotgan badiiy asarlarni tushunish va tahlil etish uchun yetarli darajada bo'lishiga e'tibor qaratildi.

Dasturda o'rta maktab adabiy ta'limining har ikki bosqichida ham jahon adabiyotining sara namunalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratildi. Bu asarlarni o'rganish milliy adabiyotimiz umumjahon adabiy jarayonining uzviy bir bo'lagi ekanligini anglatib turadi. Shu bilan birga, o'quvchilarda ezgu ma'naviy xuslatlarni shakllantirishda dunyodagi eng nodir san'at namunalarini jalb etishga harakat qilindi. O'qituvchi jahon va o'zbek adabiyotlari o'rtasidagi o'zaro yaqinlik, umumiylik, ijodiy aloqaga e'tibor qaratishi va ular taraqqiyotidagi o'xshash qirralarga o'quvchilar diqqatini jalb etishi zarur.

ADABIYOT O'QITISH METODOLOGIYASI

Dasturda **badiiy matn ustida ishlash**, ya'ni o'quv tahlili adabiyot o'qitishdagi eng **asosiy** yumush ekani ko'zda tutildi. Tahlil jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, tafakkur darajalari, ruhiy rivojlanish bosqichlarining holatlarini hisobga olish yo'llari belgilandi. **Matn ustida mustaqil ishlash** o'quvchilarni ijodiy fikrlash, badiiy tahlil va nutqiy kompetentlikka o'rgatadi.

Adabiyot darslarida badiiy asarlar **savol va topshiriqlar yordamida** atroflicha tahlil qilinishi lozim. Bu savol va topshiriqlarning **uch bosqichda**: asarni o'qishdan oldin, o'qish davomida va o'qishdan keyin tashkil qilinishi hamda har bir bosqich oldiga **konkret, o'ziga xos vazifalar** qo'yilishi o'quvchilarning asarni tahlil qilishlari uchun zamin bo'lib xizmat qiladi. Badiiy asarlar mohiyatini o'quvchilarning **o'zlari** tushunib olishlariga, asarni o'zlari uchun "kashf qilishlariga" katta e'tibor berilishi kerak. O'quvchini darsda badiiy asar o'qitish bilan cheklanmay, ko'rkam asar o'qishni uning tabiiy-intellektual ehtiyojiga aylantirish lozim.

Adabiyot saboqlarida badiiy tahlilning rang-barang usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq. O'qituvchi muayyan asar tahlili yuzasidan, hozir amalda bo'lganidek, sinfdagi barcha o'quvchilarning bir xil fikrga kelishiga yoki darslikdan, o'qituvchidan olgan ma'lumotlarini qaytarish bilan cheklanishiga yo'l qo'ymasligi lozim. Ayni bir badiiy hodisadan o'quvchilarning **turlicha estetik-axloqiy ma'no** topishlariga imkon yaratish bolalarning betakror shaxs sifatida shakllanishiga omil bo'ladi.

Tahlilda asosiy e'tibor asar mohiyatini anglash bilan birga, uning **estetik qimmatini** ko'rsatishga, **badiiyligini ta'minlagan omillarni** idrok etishga qaratilishi zarur. Puxta va chuqur o'quv tahliligina o'rganilayotgan asarning o'quvchilar hissiyotiga ta'sir qilishini ta'minlaydi. Hissiyotga ko'rsatilgan ta'sir, albatta, shaxsning ma'naviy sifatiga evriladi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, ushbu dastur, oldinlari bo'lgani kabi, "Adabiyot" darsliklarida har bir o'rganilgan asar yuzasidan **metodik maqola** ("asar haqida" bo'limi) **berish tajribasidan voz kechishni** ko'zda tutadi. Negaki, darslik mualliflarining bu xil maqolalari o'qituvchilarni ham, o'quvchilarni ham bir xil fikrlashga, demakki, fikrlamaslikka odatlantiradi. Ayni shu maqsadda ushbu dasturda ham, oldingi yillarda qabul qilingan dasturlardan farqli o'laroq, faqat tavsiya qilingan asarlar ro'yxati keltirildi hamda asarni qanday talqin qilish kerakligini ko'rsatuvchi annotatsiyalardan voz kechildi. Darslik mualliflari o'rganilgan **asar matni tahliliga yo'naltirilgan savol-topshiriqlarga** zo'r berishi kerakligi tavsiya etiladi. Shuningdek, savol-topshiriqlarning faktologik emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga undaydigan, asar tahliliga yordam beradigan **konseptual** xarakterda bo'lishi kerakligi ko'zda tutiladi.

Alohida ta'kidlash kerakki, bu dasturda 5-9-sinflarda ijodkorlarning hayot va ijod yo'li bo'yicha ma'lumot berishdan tamomila voz kechildi. Chunki o'smir yoshidagi o'quvchilar uchun yozuvchining umrbayoni bilan uning asarlari o'rtasidagi bog'liqlikni unchalik muhim emas. O'quvchilarning yoshi biroz ulg'ayib, hayot tajribasi ortgandagina asar bilan muallif hayoti o'rtasidagi bog'liqlikni payqashi mumkin. Shuning uchun ham 10-sinfga kelib, ya'ni adabiyot o'quv fani ilmiy tizim tusini olgachgina ijodkorlar umryo'li o'rganilishi ko'zda tutildi. Adiblar umr yo'li ikki maqsadda o'rganiladi. Birinchidan, ijodkor umrbayoni uning sinfda tahlil etiladigan asarlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ikkinchidan, yozuvchi shaxsiyatidagi ibratli axloqiy sifatlar misolida o'quvchilarda ezgu ma'naviy sifatlar shakllantirishga erishiladi.

DASTURDA VARIATIVLIK VA O'QITUCHI ERKINLIGI

O'qituvchi savol va topshiriqlar yordamida o'quvchilarning biror badiiy asarni tahlil qilishlariga zamin yaratishda sinfdagi o'quvchilarning intellektual imkoniyatlari, ruhiy holati, asarning ta'sir darajasini hisobga olgan holda ish ko'rishi zarur. Shuni hisobga olgan holda, dasturda **variativlik** ko'zda tutildi: ayrim o'rinlarda o'rganilishi va tahlil qilinishi tavsiya qilingan asarlardan birini tanlash imkoni berildi. Xususan, lirik asarlarni o'rganishda dasturda nomlari keltirilgan she'rlar yoki g'azallarning barchasini emas, ayrimlarini chuqur tahlilga tortish orqali o'quvchining adib lirikasining o'ziga xosligini tushunishga erishish tavsiya qilinadi.

Ushbu dasturda o'qituvchilar tashabbuskorligini uyg'otish, ularning erkin fikrlashlariga sharoit yaratish hamda adabiy ta'limda o'lkashunoslik

materiallaridan (xususan, o'quvchilar yashab turgan hudud adabiy muhitida yaratilgan asarlardan) foydalanib, ta'limni hayotga yaqinlashtirish maqsadida har bir sinfda o'rganilishi ko'zda tutilgan adabiy materiallarni 10 foizgacha bo'lgan miqdorda mahalliy sharoit talabi, o'qituvchi va o'quvchilarning xohishlariga muvofiq istalgan adabiy siymoning istalgan badiiy yuksak asari bilan **almashtirish** mumkinligi hisobga olindi. Buning uchun dasturda bo'lmasa-da, o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilishi zarur deb hisoblagan asarni yillik mavzuli o'quv rejasiga kiritishi va uni qaysi asar o'rniga o'tishni mo'ljallaganini ko'rsatishi kerak.

Shu bilan birga, ayni shu maqsad – o'qituvchilarga erkinlik berish, ularning o'zlari dars beradigan sinf qobiliyatlarini hisobga olishlari uchun sharoit yaratish maqsadida har bir asarni o'rganish uchun **soatlar taqsimoti** berilmadi. O'qituvchilar konkret sinfning shart-sharoitarini hisobga olgan holda soatlarni asar tahliliga (shunchaki asarni o'qib, faktologik ma'lumotlarni eslab qolishga emas) imkon beradigan tarzda taqsimlashlari tavsiya etiladi.

DARSDAN TASHQARI MUTOLAA

Badiiy adabiyotga yaqinlik sinfdagi mashg'ulotlar bilangina tugamasligi kerak. O'qituvchilar, imkon qadar, bir qancha asarlarning sinfdan tashqarida, o'quvchilarning bo'sh vaqtlari hisobiga o'qib chiqilishiga erishishlari va o'qilganlar yuzasidan har bir o'quv choragida kamida bir marta yalpi suhbat o'tkazib turishlari, o'quvchilarning mustaqil o'qigan asarlari bo'yicha fikr-mulohazalarini eshitishga, taqdimotlarini muhokama qilishga vaqt ajratishlari lozim. Sinfdan tashqari o'qishni uyushtirishda o'qituvchi tashabbuskor bo'lmog'i, o'quvchilarning yoshiga munosib yangi chiqqan badiiy yuksak asarlar bilan tanishishni bolalarga tavsiya etishni unutmashligi darkor. Sinfdan tashqari o'qilgan yangi asarlar o'quvchilarni ijodkorlikka undaydi, bugungi voqelik tufayli tug'ilgan hayotiy savollarga javob topishga o'rgatadi. Adabiy ta'limda sinfdan tashqari o'qish orqaligina bolalarda badiiy asar mutolaasiga qiziqish qat'iylashadi, badiiy did shakllanadi, ularning mustahkam e'tiqodli, pokiza axloqli, barkamol ma'naviyatli shaxslar bo'lishiga erishiladi.

Dastur o'rta maktabda adabiyot o'qitishning dars shaklidan tashqari fakultativ mashg'ulotlar, adabiy kechalar, adabiy bahslar, ijodiy uchrashuvlar, to'garak mashg'ulotlari, adabiy quroq (montaj)lar, adabiy ko'rgazmalar, adabiy sayohatlar, kitobxonlar anjumani singari ish turlaridan ham foydalanish mumkinligini ko'zda tutadi.

Xullas, ushbu dasturda mustaqil fikrga ega, badiiy so'zdan ta'sirlanadigan va uni anglaydigan erkin ruhli shaxslarni shakllantirish uchun zarur bo'lgan metodik tadbirlar yig'masi taqdim etilgan.

V SINF

O'quvchilar o'quv faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

badiiy adabiyotning turlari va uning farqlarini ajratadi; xalq og'zaki ijodini tushunadi;
asar parchalarini ifodali o'qiydi;
she'rni (kichik hajmdagi)yoddan aytadi;
asar qahramonlariga o'zining munosabatini bildiradi;
asarlari va erkin mavzu yuzasidan yozma ish(matn, taassurot) yozadi;
kutubxonadan kerakli kitoblarni tanlay oladi va o'qiydi.

KIRISH

Adabiyot – so‘z san‘ati. Adabiyotning olam va odamga bog‘liq bo‘lgan ma‘lumotlarni badiiy shaklda aks ettirilishi. Uning ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik singari tushunchalarni shakllantirishdagi o‘rni va ahamiyati. Og‘zaki va yozma adabiyot. O‘quvchilarda kitobxonlik madaniyati.

I bob. HIKMAT DURDONALARI (7 soat)

Maqollar

Maqollar – xalq og‘zaki ijodi namunasi. Maqollarda xalq milliy tafakkuri va donishmandligining aks etishi. Maqollarning tuzilishi, mavzu qamrovi. Vatanparvarlik, do‘stlik, ilm va kasb-hunar, odob, tarbiya haqidagi maqollar. Maqollar matni ustida ishlash. Inson tarbiyasida maqollarning ahamiyati.

Topishmoqlar

Topishmoq – xalq og‘zaki ijodining o‘ziga xos janri. Topishmoqlarda inson va uni o‘rab olgan olam tasvirining o‘xshatishlar, taqqoslashlar, savollar vositasida ifodalanishi. Topishmoq bag‘ishlangan predmetlar tavsifidagi o‘ziga xosliklar. Ularning shakliy tuzilishi. Topishmoqlar matni ustida ishlash. Topishmoqlar savol va javob qismlari bilan birgalikda bir butun ekanligi. Mantiqiy fikrlashda topishmoqlarning ahamiyati.

Hadislar.

Hadislarda islom dinining qonun-qoidalari bilan birgalikda insoniy fazilatlar ham keng o‘rganiladi, insoniylik sha‘niga dog‘ tushuradigan yomon illatlar qoralanadi. Ya‘ni, hadislarida o‘zaro do‘stona munosabatlar, qarindosh, ota-ona va farzandlarning haq-huquqlari, mehr-oqibat, halollik, poklik, adolat, insof-tavfiqli bo‘lish targ‘ib qilingan.

Ezop. “Yovvoyi echkilar”, “Kiyik bilan tokzor”, “Bo‘ri bilan laylak”, “Eshak bilan baqalar”, “Ustiga tuz yuklangan eshak”, “Burgut, zag‘cha va cho‘pon” masallari.

Masal haqida qisqacha ma‘lumot. Masallarda ezgulik, saxiylik, olijanoblik singari fazilatlarining ulug‘lanishi, ayrim salbiy xususiyatlarning qoralanishi. Ezop

masallarining matni ustida ishlash. Ezop masallarining ma'rifiy hamda tarbiyaviy ahamiyati.

O'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

Hadislarni o'qish.

O'zbek xalq maqollaridan 10 tadan yod olish.

Topishmoqlarlardan 10 tadan yod olish.

Ezop masallarini o'qish.

II bob. ERTAKLAR OLAMIDA **(6 soat)**

“Uch og‘a-ini botirlar” ertagi

“Uch og‘a-ini botirlar” ertagi matni ustida ishlash. Unda xalq badiiy dahosi, fantaziyasining yorqin namoyon bo‘lishi. Ertak matni ustida ishlash. Botirlarga xos ezgu ma'naviy sifatlarning ulug‘lanishi.

Hamid Olimjon. “Oygul bilan Baxtiyor” dostoni

Hamid Olimjon hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. “Oygul bilan Baxtiyor” dostonidagi asosiy obrazlar. Dostondagi ijobiy fazilatli kishilar tasviri. Dostonda ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash tasviri. Doston matni ustida ishlash. Asarning badiiy xususiyatlari.

Aka-uka Grimmlar. “Botir tikuvchi” ertagi

Ertakchi aka-uka Grimmlar haqida qisqacha ma'lumot. Ertakda ezgulikning tasvirlanishi. Ertak qahramonlari o‘rtasidagi munosabatlar va ulardagi zukkolik, uddaburonlik, dovyuraklik va boshqa o‘ziga xos sifatlarning ifodalanishi. Ertak matni ustida ishlash.

O'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

“Uch og‘a-ini botirlar”ertagi.

Hamid Olimjon “Oygul bilan Baxtiyor” dostoni.

Shukrullo. “Umr haqida ertak”

Aka-uka Grimmlar “Botir tikuvchi” ertagi.

III bob. BOLALIKNING BEG‘UBOR OLAMI **(13 soat)**

Mirkarim Osim. “Zulmat ichra nur” tarixiy qissasi

Adibning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. “Zulmat ichra nur” qissasida Alisher Navoiyning nihoyatda o‘tkir zehnliligi, o‘qish va yozishni juda erta o‘rganib olganligi, eng muhimi – bolaligidan she'riyatga, adabiyotga g‘oyat qiziqanligi ifodalangan.

Oybek. “Fonarchi ota” hikoyasi

Yozuvchining hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

“Fonarchi ota” hikoyasida otaning olijanob insoniy fazilatlari va bolalar sho‘xliklarining haqqoniy ifodalanganligi. Bolalarning fanorchi otaga bo‘lgan munosabatlarining o‘zgarib borishi va bu holning yozuvchi

tomonidan katta mahorat bilan ifodalanishi. Hikoyaning estetik-tarbiyaviy ahamiyati.

Mirtemir. “Bulut”, “Shudring”, “Baliq ovi” she’rlari

Mirtemir hayoti va ijodi haqida ma'lumot. Mirtemir she'rlarida ona yurt tabiatidagi tengsiz go'zalliklarning tasvirlanishi. Shoir she'rlarida yurt tabiatiga mahliyolik, undan faxrlanish hissining bo'rtib turishi.

Mirtemir she'rlarida tabiatga mehr-muhabbatning ifoda etilishi. Shoir she'rlarida o'zbek xalqiga xos ezgu sifatlarning o'ziga xos yo'sinda aks ettirilishi. She'rlarning badiiy xususiyatlari va ifoda tarzi. She'r matni ustida ishlash

O'tkir Hoshimov. “Dunyoning ishlari” qissasi

O'tkir Hoshimovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

“Dunyoning ishlari” qissasidan olingan boblarda ona, o'g'il va boshqa obrazlarning jonli tasvir etilgani. Qissaning “Alla”, “Iltijo” boblarida insonning Ona oldidagi farzandlik burchining, hyech qachon to'lab bo'lmas qarzning ta'sirchan ifodalangani. Onani qo'msash, uni sog'inish, uning hyech kim bilan almashtirib bo'lmaydigan mehri oldida qarzdorlik tuyg'usining ifodalanishi.

“Oq, oydin kechalar”, “Tush”, “Gilam paypoq” fasllarida Ona qalbidagi cheksiz mehr-muhabbat tuyg'usining samimiy ifodasi. Asarning badiiy xususiyatlari.

O'quvchilar sinfda mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

Mirkarim Osimning “Zulmat ichra nur” qissasi.

Oybekning “Bir o'lkaki” she'ri.

O'.Hoshimov. “Dunyoning ishlari” qissasi.

Mirtemir. “Bulut”, “Shudring”, “Baliq ovi” she'rlari.

IV bob. MA'NAVIYAT BO'STONI

(9 soat)

Alisher Navoiy. “Sher bilan Durroj” hikoyati (“Hayrat ul-abror” dostonidan)

Alisher Navoiyning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

Rostgo'ylik va yolg'onchilikning Sher bilan Durroj qismati misolida aks ettirilgani. “Sher bilan Durroj” asari matnini ustida ishlash.

Hikoyatlarning ramziy ma'nosi. Uning ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyati.

Bobur. Ruboiylari

Boburning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

Bobur – ruboiynavis. Shoirning “Har kimki vafo qilsa...”, “Kim yor anga ilm tolibi...”, “Ko'pdin berikim...”, “Tole yo'qi jonimg'a...” ruboiylariga xos xususiyatlar. Ruboiylarda muallif hayoti, orzulari, armonlari va ularning betakror tarzda tasvir etilgani. Ruboiy haqida qisqacha ma'lumot.

Sa'diy Sheroziy. “Guliston”, “Bo'ston” asarlari

Sa'diy Sheroziy haqida qisqacha ma'lumot.

“Guliston” asarining badiiy-ma'rifiy xususiyatlari. Sa'diy hikoyatlarida ta'lim- tarbiya masalasining hal qiluvchi masala sifatida qo'yilishi. Ularda to'g'riso'z, qanoatli, mehnatkash, halol kishilar taqdirining badiiy jihatdan lo'nda, soddavata'sirchanaks etishi. Dostondagi she'riy lavhalar va hikoyatlarning hayotiy- didaktik asosi.

“Bo'ston” asarining badiiy-ma'rifiy xususiyatlari. Sa'diy hikoyatlarida ayb qidirmaslik masalasining hal qiluvchi masala sifatida qo'yilishi.

“Mufradot”dagi hikmatlarning badiiy xususiyati.

O'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

Alisher Navoiy. “Hayrat ul-abror” dostonidan “Tuzlug'ta'rifida” hikoyati. Boburning “Har kimki vafo qilsa...”, “Kim yor anga ilm tolibi...” ruboiylari.

Sa'diy Sheroziy. “Guliston”, “Bo'ston” asarlaridan parcha o'qish.

V bob. VATANNI SEVMOQ IYMONDANDIR (13 soat)

Abdulla Avloniy. “Vatan” she'ri, “Chin do'st”, “Yolg'on do'st”, “Xurus ila bo'ri”, “Jankashlik zarari”

Abdulla Avloniy hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumot.

“Vatan” she'rida inson tug'ilib o'sgan zaminning qadr-qimmatini sodda bir uslubda tushuntirib berganligi.

Erkin Vohidov. “Nido” dostoni

Erkin Vohidov hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

“Nido” dostonida insoniyat boshiga tushgan falokat – Ikkinchi jahon urushi keltirgan balolarning murg'ak o'smir taqdirida aks ettirilishi. Doston matni ustida ishlash. Dostonda bola tabiatining g'oyat nozik jihatlari haqqoniy tasvirlanganligi.

Abdulla Oripov. “O'zbekiston” qasidasi

A. Oripov hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

“O'zbekiston” qasidasida ona yurt o'tmishining g'oyat ta'sirli va millat tarixi bilan uyg'un holda tasvirlanganligi. Asarda buyuk ajdodlarni ulug'lashdagi

samimiyat. Shoirning Vatanga bo'lgan muhabbatining yorqin ifodalanishi. Qasidaning badiiy xususiyatlari.

Anvar Obidjon. She'rlar

Anvar Obidjon hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

Shoirning she'riy to'plamlari. “Hayotning har lahzasi go'zal”, “Vatanjon”, “Tinch kun”, “yer” nomli she'rlaridagi samimiy tuyg'ular ifodasi. She'rlarning badiiy xususiyatlari, tasvir vositalari.

Nodar Dumbadze. “Hyellados” hikoyasi

Gruzin adibi Nodar Dumbadzening hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Adibning roman, qissa va hikoyalarning o'zbek tiliga tarjima etilganligi.

“Hyellados” hikoyasida bolalar hayoti, ular orasidagi murakkab munosabatlar tasviri. Asardagi vatanparvarlik tuyg‘usining o‘ziga xos tarzda ifoda etilishi.

Asardagi voqyealar rivoji va undagi qahramonlar tasviri. Yanguli va Jamol timsollari. Bu timsollarning xarakter darajasiga ko‘tarilganligi. Yanguli tabiatida jangarilik, olijanoblik hamda vatansevarlik tuyg‘ularining mavjudligi.

O‘quvchilar sinfda va mustaqil o‘qishlari, yod olishlari lozim bo‘lgan asarlar:

Abdulla Avloniyning «Vatan» she'ri. “Ikkinchi muallim” kitobidan “Yolg‘on do‘st”, “Chin do‘st”, “Xurus ila bo‘ri”, “Janjalchilik zarari” hikoyalaridan lavhalar

Abdulla Oripov. “O‘zbekiston” she'ri.

Erkin Vohidov. “Nido” dostonidan parcha.

Nodar Dumbadze. “Hyellados” hikoyasi.

VI SINF (68 soat)

ADABIYOT FANI BO'YICHA 6-SINF YAKUNIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

AK 1 – Asarning asosiy va ikkilamchi g'oyasini (g'oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o'z hayotiy tajribasiga tayanadi	
AK1-2	asarning asosiy g'oyasini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi, boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g'oyasiga o'z munosabatini bildiradi.
AK2 – Asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi	
AK2-2	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
AK3 – Asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi	
AK3-2	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi.
AK4 – Muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi	
AK4-2	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalardan aniqlaydi.
AK5 – Asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi	
AK5-2	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini aytib beradi; obrazlarga o'z bahosini beradi.
AK6 – Asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy	

san’atdagi talqinlarini) solishtirib, o‘xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi

AK6-2	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g‘oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazilarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni solishtirib, o‘xshash va farqli jihatlarini topadi.
-------	---

MAVZUIY REJALASHTIRISH

Kirish

HAR BIR KUN – SABOQ (12 soat)

Abdulla Qahhor: Hikoya (“O‘g‘ri”, “Bemor”, “Dahshat”, “Anor” yoki *boshqa*) yoki “O‘tmishdan ertaklar” qissasidan bob. *Nazariy ma’lumot:* Badiiy asar tili.

G‘afur G‘ulom: “Shum bola” qissasidan parcha yoki “Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasi. *Nazariy ma’lumot:* Yumoristik asar; badiiy asarda voqealar bayoni.

Odil Yoqubov: Hikoya (“Yaxshilik”, “Vido”, “Muzqaymoq” yoki *boshqa*). *Nazariy ma’lumot:* Badiiy tasvir vositalari.

O‘tkir Hoshimov: “Dunyoning ishlari” qissasidan parcha yoki hikoya (“Urushning so‘nggi qurboni”, “Yanga”, “O‘zbeklar”, “Nimadir bo‘ldi” yoki *boshqa*). *Nazariy ma’lumot:* Badiiy matnning o‘ziga xos xususiyatlari.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

SO‘ZDA SEHR BOR (10 soat)

Xalq og‘zaki ijodi: xalq qo‘shiqlari. *Nazariy ma’lumot:* Xalq qo‘shiqlari.

Alisher Navoiy: Ruboiylar. *Nazariy ma’lumot:* Qofiya va radif.

She‘riyat namunalari: Abay va Avaz O‘tar ijodidan.

Lengston Hyuz: “Rahmat sizga, xonim” hikoyasi. *Nazariy ma’lumot:* Asar qahramonlari tavsifi.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

FANTASTIKA VA SARGUZASHTLAR OLAMI (15 soat)

Hojiakbar Shayxov: Hikoya (“Birinchi sinov”, “7-ser”, “Tasodifiy qo‘nish” yoki *boshqa*). *Nazariy ma’lumot:* Ilmiy fantastika haqida tushuncha.

Rey Bredberi: Fantastik hikoyalardan biri (“Bir kunlik yoz”, “Pushtirang darcha”, “Koinot sovg‘asi” yoki *boshqa*) yoki Ayzek Azimov: Fantastik hikoyalardan biri (“O‘qituvchi odam bo‘lgan ekan”, “Men robotman” yoki *boshqa*). *Nazariy ma’lumot:* Badiiy tasvir vositalari.

Jyul Vern: “O‘n besh yoshli kapitan” romanidan parchalar *yoki* “Kapitan Grant bolalari” romanidan parchalar. *Nazariy ma’lumot*: Sarguzasht asar haqida tushuncha.

Artur Konan Doyl. “Sherlok Xolms” turkumidan hikoya (“Mallalar uyushmasi”, “Moviy karbunkul” *yoki boshqa*). *Nazariy ma’lumot*: Detektiv asar haqida tushuncha.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

RANGIN TUYG‘ULAR (12 soat)

Rahmat Fayziy: “Hazrati inson” romandan parcha. *Nazariy ma’lumot*: Nasr va nazmning farqlari.

She’riyat namunalari: Ibroyim Yusupov she’riyatidan namuna; Xurshid Davron she’riyatidan namuna. *Nazariy ma’lumot*: Badiiy tasvir vositalari.

Oskar Uayld: Ertak (“Xudbin pahlavon”, “Baxtli shahzoda” *yoki boshqa*). *Nazariy ma’lumot*: Badiiy tasvir vositalari.

She’riyat namunalari: Azim Suyun she’riyatidan namuna; Omon Matjon she’riyatidan namuna.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

VII SINIF (68 soat)

ADABIYOT FANI BO'YICHA 7-SINF YAKUNIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

AK 1 – Asarning asosiy va ikkilamchi g'oyasini (g'oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o'z hayotiy tajribasiga tayanadi	
AK1-3	asarning asosiy g'oyasini aniqlaydi; asarning ikkilamchi g'oyalarini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalariga o'z munosabatini bildiradi.
AK2 – Asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi	
AK2-2	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
AK3 – Asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi	
AK3-3	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi.
AK4 – Muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi	
AK4-3	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi va ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi.
AK5 – Asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi	

AK5-3	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; obrazlarga o'z bahosini beradi va hayotiy tajribasiga tayangan holda bahosini asoslaydi.
AK6 – Asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san’atdagi talqinlarini) solishtirib, o’xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi	
AK6-3	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g’oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o’xshash va farqli jihatlarini topadi.

MAVZUIY REJALASHTIRISH

Kirish

INSON, TABIAT, O’ZLIK (12 soat)

Normurod Norqobilov: “Oqbo‘yin” qissasi. *Nazariy ma’lumot:* Syujet.

She’riyat namunalari: Zulfiya she’riyatidan namuna; Asqad Muxtor she’riyatidan namuna.

Ernest Seton-Tompson: “Jonivorlar haqida hikoyalar” turkumidan (“Yovvoyi yo‘rg‘a”, “Bingo”, “Lobo” yoki boshqa hikoyasi). *Nazariy ma’lumot:* Peyzaj.

Ernest Heminguey: “Chol va dengiz” qissasi. *Nazariy ma’lumot:* Badiiy asarda ramz. Muallif uslubi.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

KO‘ZIM QAROG‘IDASAN, OTAYURT! (10 soat)

Muhammad Ali. “Gumbazdagi nur”. *Nazariy ma’lumot:* Doston (poema) haqida tushuncha.

She’riyat namunalari: Hamza she’riyatidan namuna; Sirojiddin Sayyid she’riyatidan namuna.

Nabi Jaloliddin: Hikoya (“Ota” yoki boshqa hikoya)

She’riyat namunalari: Sergey Yesenin she’riyatidan namuna; Rasul Hamzatov she’riyatidan namuna. *Nazariy ma’lumot:* Barmoq vazni haqida tushuncha.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

O‘TMISHDAN SADOLAR (15 soat)

Alisher Navoiy: Qit'alar va fardlar. *Nazariy ma'lumot*: Fard va qit'a haqida tushuncha.

Uvaysiy: G'azallaridan namuna. Chistonlardan namuna. *Nazariy ma'lumot*: G'azal va chiston haqida tushuncha.

Abdulla Qodiriy: "Mehrobdan chayon" romanidan parchalar. *Nazariy ma'lumot*: Epik tur va janrlar haqida tushuncha.

Pirimqul Qodirov: "Yulduzli tunlar" romanidan parchalar *yoki* "Avlodlar dovoni" romanidan parchalar *yoki* "Ona lochin vidosi" romanidan parchalar. *Nazariy ma'lumot*: Konflikt haqida tushuncha.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

TURFA QIYOFALAR (12 soat)

O'lmas Umarbekov: Hikoya ("Qiyomat qarz", "Sovg'a" *yoki boshqa*).

Qamchibek Kenja: Hikoya ("Baliq ovi", "Lafz" *yoki boshqa*).

She'riyat namunalari": Saida Zunnunova she'riyatidan namuna; Iqbol Mirzo she'riyatidan namuna.

Anton Chexov: Hikoya ("Xameleon", "Semiz va oriq", "Latta" *yoki boshqa*). *Nazariy ma'lumot*: Yumor va satira haqida tushuncha. Badiiy asarda detal.

Fanlararo aloqa.

Takrorlash.

VIII SINIF

O'quvchilar o'quv faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

turli adabiy janrlarga oid bahslarda ishtirok etadi;
ezgu g'oya va insoniy fazilatlar xususida fikr yuritadi; badiiy adabiyot turlarini ajrata oladi;
asar qahramonlari xarakterini baholaydi;
o'zbek milliy dramaturgiyasi namunalarini tushunadi; g'azallarning o'quv tahlilini uddalaydi;
turli vaziyatlarda nutq madaniyati qoidalariga rioya qiladi;
adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda turli mavzularda taassurot, referat va ijodiy matn yozadi:

I bob. XALQ OG'ZAKI IJODI (4 soat)

“Kuntug'mish” dostoni

“Kuntug'mish” dostoni syujetining sarguzashtlarga boyligi. Qahramonlar taqdirini belgilovchi hodisalarning maishiy turmushga yaqinligi. Kuntug'mish obrazi. Unga xos jo'mardlik, tantilik, jasurlik va ayni vaqtda soddalik sifatleri. Kuntug'mish tabiatidagi samimiyat va ishonuvchanlik xislatlari. Xolbekada o'zbek qizlariga xos go'zallik, o'ktamlik, erkalik, shaddodlik, mayinlik va mehribonlik sifatlarining namoyon bo'lishi. Dostondagi Gurkiboy va Mohiboy obrazlarining tasviri. Doston matni ustida ishlash. Dostonning badiiy xususiyatlari.

II bob. O'ZBEK ADABIYOTI TARIXIDAN (10 soat)

Lutfiy. “Sensan sevarim, xoh inon, xoh inonma”, “Meni shaydo qiladurg'on bu ko'nguldir, bu ko'ngul”, “Ayoqingg'a tushar har lahza gisu” g'azallari va tuyuqlari

Lutfiyning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Lutfiy merosi va xalq og'zaki ijodi. G'azallarining tahlili. Ularning vazni, tasvir vositalari va boshqa badiiy xususiyatlari.

Lutfiy – tuyuq ustasi. “Ko'ngluma har yonki boqsam dog'i bor”, “Men sening

ilkingdin, ey dil, bandamen”, “Charxi kajraftor elidin yozamen” tuyuqlarida so'z o'yinlari. Matn ustida ishlash. So'z o'yinlarining yuzaga kelishida tajnisning o'rni.

Tuyuq haqida nazariy ma'lumot

Alisher Navoiy. Kichik hajmdagi she'rlari

Alisher Navoiyning ruboiy, tuyuq va fardlari. Ularda yurt va Vatan sog'inchi hayot hodisalari, yoshlikning qadri, ota-onaga hurmat va ehtirom kabi fazilatlarining ulug'lanishi. “Gardun gar manga jafo-u dunluq qildi...”, “Ahhbob, yigitlikni g'animat tutingiz...”, “Atodin xato kelsa ko'rma xato...”,

“G‘urbatda g‘arib shodmon bo‘lmas emish” ruboiylari; “Necha dedim ul sanamg‘a bormag‘in...”, “O‘tkali ul sarvi gul ruxsorida...”, “Tig‘i ishqing yorasidur butmagan...” tuyuqlari, “Yuqar yomonlig‘ angakim...”, “Ulki sanga eldin erur aybgo‘...”, “Men sinuq, ko‘nglum sinuq, sabrim uyi...” fardlari matni ustida ishlash. Tuyuqlarda milliy til imkoniyatlarining yuzaga chiqishi. Fard ixcham hayotiy xulosalar uchun qulay janr.

Nodira. “Doda keldim...”, “Vasl uyin obod qildim...”, “Kel dahrni imtixon etib ket...” g‘azallari

Nodiraning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma‘lumot. Nodira g‘azallarida hijron va ayriliq ohanglari. Ularning badiiy yetukligi, g‘azallarda ayol tuyg‘ularining ifodalanishi. Matn ustida ishlash. “Doda keldim...”, “Vasl uyin obodqildim...”, “Kel dahrni imtixon etib ket...” g‘azallarining tahlili.

Nazariy ma‘lumot: Talmeh, irsoli masal, tajnis

III bob. XX ASR O‘ZBEK ADABIYOTI (20 soat)

G‘afur G‘ulom. “Sog‘inish”, “Vaqt”, “Bilib qo‘yki, seni Vatan kutadi” she‘rlari

G‘afur G‘ulomning XX asr o‘zbek she‘riyatida tutgan o‘rni. “Sog‘inish” she‘rida otaga xos sog‘inch tuyg‘usining tiniq va jozibali ifodalanishi. Lirik qahramon tabiatida milliy o‘ziga xoslikning bo‘rtib ko‘rinishi. She‘rda yaxshilikka, ezgulikka, ertangi kunga ishonch tuyg‘ularining falsafiy tasvirlanishi. “Vaqt” she‘rida umr falsafasi, hayotning har bir daqiqasini qadrlab va iz qoldirib yashashga da‘vatning yuksak poetik shaklda ifodalanishi. “Bilib qo‘yki, seni Vatan kutadi” she‘rida barkamol yoshlarni Vatan kutayotganligini, ularning Vatani oldidagi mas‘uliyati shoirona mahorat bilan tasvirlanishi. She‘rlar matni ustida ishlash. Shoir she‘rlarida so‘z qo‘llash san‘ati.

Oybek. “Na‘matak”, “O‘zbekiston” she‘rlari

Oybekning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma‘lumot. Oybek she‘riyatining o‘ziga xos xususiyatlari. Lirik qahramon ruhiyatining kashf etilishi va so‘z qo‘llashdagi mahorat. Shoir lirikasida tabiat, inson va tarix munosabatining ifodalanishi. “Na‘matak”, “O‘zbekiston” she‘rlarining g‘oyaviy-badiiy tahlili. She‘rlar matni ustida ishlash.

Maqsud Shayxzoda. “Jaloliddin Manguberdi” tragediyasi

M. Shayxzodaning o‘zbek dramaturgiyasi taraqqiyotida tutgan o‘rni.

“Jaloliddin Manguberdi”– o‘zbek dramaturgiyasining yetuk namunasi.

Asarda

mo‘g‘il istilochilariga qarshi kurashgan xalq qahramoni obrazi va unga xos bo‘lgan vatanparvarlik sifatlarining tasviri. Asar qahramoni haqidagi tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro munosabati. Matn ustida ishlash. Tragediyadagi falsafiy ruh va til jozibadorligi. Badiiy asar tahlili

Tragediya haqida nazariy ma‘lumot

Usmon Nosir. “Yurak”, “Nil va Rim”, “Yana she‘rimga” she‘rlari

Usmon Nosirning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Shoirning adabiy merosi. Shoir she'rlarida tabiat go'zalliklari bilan pokiza qalbli inson tuyg'ulari o'rtasidagi hamohanglik.

"Yurak" she'rining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari. She'rdagi tuyg'u va fikr parvozi. She'rning ohangdorligi. "Nil va Rim" she'ri erk madhiyasi ekanligi. She'rda tarixga – ozodlik va mustaqillik uchun olib borilgan asriy kurash sahifalariga murojaat qilib, insoniy erk uchun kurashning abadiyligi va davomiyligi masalasining yuksak ifoda etilgani.

"Yana she'rimga" sonetida lirik qahramonning she'riyatga, ijodga munosabati yorqin aks etganligi. Matn ustida ishlash. She'rda tilga olingan tarixiy va adabiy siymolarning asar badiiyatidagi o'rni.

Said Ahmad. "Ufq" romanidan parcha

Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi haqida ma'lumot. Romanda o'zbek xalqining Ikkinchi jahon urushi davridagi hayoti haqqoniy tasvir etilishi. "Hijron kunlarida" asarining bosh qahramoni Ikromjon – murakkab taqdirli shaxs. Beshafqat urushning asar qahramonlari taqdiridagi izlari. Yozuvchining xarakter yaratishdagi milliy o'ziga xosligi. Asardagi tabiiylik va ruhiy tahlil. Roman tilining jozibadorligi. Matni ustida ishlash. Asarning tarbiyaviy ahamiyati.

Roman shakllari haqida nazariy ma'lumot Asqad Muxtor. "Chinor" romani

Asqad Muxtorning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. "Chinor" romani adibning ijodidagi yangi bosqich sifatida. Romanning yetakchi qahramonlari va kompozitsion o'ziga xosligi. Matn ustida ishlash. Akbarali qismati haqidagi fasl "Chinor" romanining eng dramatik sahnalaridan biri ekanligi. Asarda insoniy ojizlik, loqaydlik, qo'rqqoqlik, irodasizlik fojiga olib kelishi mumkinligining ishonarli tasvirlab berilgani. Lahzalik qo'rqqoqlik sababli Bektemirning o'limiga sabab bo'lgan Akbaralini vijdon azobi tinimsiz ta'qib etishi va oxir-oqibat halokatga olib kelishi. Bu voqea tasviridagi samimiylik va ta'sirchanlik. Akbarali ruhiy olamining teran tasviri. Matn ustida ishlash. Romanning yuksak tarbiyaviy ahamiyati.

Ozod Sharafiddinov. "O'lsam ayrilmasman quchoqlaringdan" maqolasi

Ozod Sharafiddinovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Adibning "O'lsam ayrilmasman quchoqlaringdan" maqolasida ilgari surilgan g'oyalar. Vatan tuyg'usi, Vatan oldidagi farzandlik burchini anglash masalalari O.Sharafiddinov talqinida. Matni ustida ishlash. Maqolaning bugungi yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati.

To'ra Sulaymon. "Iltijo", "Armon", "Tavallo", "Gul bir yon, chaman bir yon" she'rlari To'ra Sulaymonning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Shoir she'rlarining xalqchilligi. "Iltijo" she'rda hayotga, tiriklikka bo'lgan muhabbat tasviri. Bahor obrazi tasviridagi tuyg'ular rang-barangligi. "Armon" she'rishoirning hayotiy qarashlari, e'tiqodlari mujassam bo'lgan asar sifatida. "Tavallo" she'rda onalarga xos bo'lgan fazilatlarining

tarannum etilishi. Matni ustida ishlash. “Gul bir yon, chaman bir yon” she’rining ohangdorligi, unda lirik qahramon tuyg’ularining samimiy ifodalanishi.

Shukur Xolmirzayev. Hikoyalar

Shukur Xolmirzayevning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot. “Ot egasi”, “Omon ovchining o’limi” hikoyalarida inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlikning ifodalanishi. Hikoyalarining syujeti, kompozitsion qurilishi va badiiy xususiyatlari. Matn ustida ishlash. Adib hikoyalarida tarixiy davrga xos voqealar bayoni.

Muhammad Yusuf. “Vatanim”, “Mehr qolur”, “Yurtim, ado bo’lmas armonlaring bor” she’rlari

Muhammad Yusufning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot.

Muhammad Yusuf she’rlarida insondagi yashirin tuyg’ularning samimiy tasvirlanishi. His-tuyg’ularning samimiyligi va haqqoniyligi Muhammad Yusuf she’rlarining yetakchi fazilati sifatida. Shoir she’rlarida inson ko’nglidan kechgan, ifodalash mushkul bo’lgan sezgilarning o’ta tabiiy aks ettirilishi. Matn ustida ishlash. Muhammad Yusuf she’rlarining jozibadorligini ta’minlab turgan samimiylilik, musiqiylik va tasvir.

IV bob. JAHON ADABIYOTI (7 soat)

Fuzuliy. G’azallar

Fuzuliyning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot. Shoirning “Shifoyi vasl qadrin...”, “G’amzasin sevding, ko’ngul” g’azallarida ifodalangan yuksak badiiy mahorat, ishq va oshiqlik tasviri. Matn ustida ishlash. Ulardagi chuqur falsafiy fikrlar, teran mushohada va lirik qahramon shaxsiyati talqini.

Robindranat Thakur. “Shubxa” hikoyasi

Robindranat Thakurning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot.

Hikoyada insoniy g’ururdan mahrum etilgan, nafsiga qul kishilar hamda ezgu tuyg’ular sohibi bo’lgan odam o’rtasidagi ziddiyatning ifodalanishi. Matn ustida ishlash. Asarda ezgulik va manfaatparastlik, insoniylik va e’tiqodsizlik to’qnashuvining turli xarakterlar misolida ko’rsatilishi. Matn ustida ishlash. Adibning tasvirlash mahorati.

Sergey Yesenin. “Dog’lar ketmish majruh ko’ngildan...”, “Singlim Shuraga”, “Ona ibodati”, “It haqida doston” she’rlari

Shoir hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot. Yesenin va O’zbekiston. “Fors taronalari” turkum she’rlarining yozilishi tarixi.

Sergey Yesenin she’rlarida Sharq ruhiyatining nozik ilg’ab olinishi va mahorat bilan aks ettirilishi. She’rlardagi lirizm va ritm. Matn ustida ishlash. Tilning jozibadorligi va obrazlarning milliy o’ziga xosligi. She’rlardagi lirizm va musiqiylikni saqlab qolishda Erkin Vohidovning tarjimonlik mahorati.

“Notiqlik san’ati” (VIII sinf uchun yondosh dastur) (A2+: 34 soat)

Kirish. “Notiqlik san’ati” – hayotiy ehtiyoj. (1 soat)

Notiqlik san'atining ijtimoiy-ma'naviy hayotda tutgan o'рни. Uning muloqotjarayonidagi ahamiyati.

Nutqning ma'no turlari: tavsif. (2 soat)

Uning narsa-hodisa, predmet, inson va boshqalarning asosiy xususiyatlarinitavsiflab, ularning muhim va nomuhim jihatlarini ko'rsatib berishga yo'nalganligi.

Nutqning ma'no turlari: hikoyalash. (2 soat)

Hikoyalashning tarkibiy qismlari. Bayondagi mantiqiy izchillik, hodisalarorasidagi sababiy bog'lanishlar mohiyatining ko'rsatilishi.

Fikrga ishontirish – notiqlik asosi sifatida. (2 soat)

Kitob haqidagi hikmatlar to'g'risida ("Axloq gulistoni va odob bo'stoni"ning2-bobidan).

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Matn bilan ishlash.

Nutqning ma'no turlari: mushohada. (1 soat)

Uning narsa va hodisalar haqidagi turli nuqtayi nazarlarni ko'rsatishgayo'nalgani.

So'z – nutq materiali va quroli. (2 soat)

Buyuk notiqlar so'z haqida. **Amaliy mashg'ulot. (2 soat)**Matn bilan ishlash.

Notiqlik san'ati va nutq sifati. (1 soat)

Nutqda ko'p ma'noli so'zlar va omonimlardan foydalanishning ahamiyati.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Matn bilan ishlash. **Nazorat ishi: (2 soat)** "Nutqning ma'no turlari"

Notiqlik san'atida reja va vaqt me'yori. (2 soat)

Rejaning matnni yaxlit hamda alohida qismlarga bo'lishdagi ahamiyati. Uning tarkibiy qismlari: kirish, asosiy qism, xulosa va boshqalarning o'ziga xosligi.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Matn bilan ishlash.

Nutq ta'sirchanligi ustida ishlash. (2 soat)

Nutqni ta'sirchan qiladigan vositalar. Bu boradagi asosiy xato va kamchiliklar.

Tahrir nima? (2 soat)

Tahrir zaruriyati. Tahrirda ma'no va mantiqning ustuvorligi. Ortiqcha yoki yetishmaydigan qismlar haqida tushuncha. Ega bilan kesimning, qaratqich va qaralmishning mutanosibliigi. Uyushiq bo'laklar.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Matn bilan ishlash.

Notiq mahorati. (2 soat)

Notiq va auditoriya. Notiqning tayyorgarlik bosqichlari. Nutq jarayonidanotiqlarning ahloqiy-ma'naviy nuqtayi nazari.

Nazorat ishi. (2 soat)

“Ta’sirchan nutq qanday bo’lishi kerak?”

Xulosa. (1 soat)

Nutq tayyorlash bo’yicha maxsus tavsiyalar. Nutq, notiq va ma’naviyat.

Mavzularni o’rganish uchun – 20 soat
Amaliy mashg’ulotlar uchun – 10 soat
Nazorat ishlari uchun – 4 soat

IX SINIF

O'quvchilar o'quv faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

- asarlardagi falsafiy qarashlarga munosabat bildira oladi;
- milliy va jahon madaniyati, adabiyoti xususida fikr yurita oladi;nutq madaniyati va muomala odobiga rioya qiladi;
- mumtoz va hozirgi o'zbek adabiyotida mavzu va tarixiy shaxslar obraziganisbatan o'z fikrini og'zaki va yozma bayon qila oladi;
- badiiy adabiyotdagi milliy va umuminsoniy g'oyalarni farqlay oladi;
- badiiy adabiyotning o'rganilgan tur va janrlariga oid namunalarni tahlil qilaoladi;
- adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda turli mavzularda og'zaki va yozmamamtn yarata oladi.

I bob. XALQ OG'ZAKI IJODI (5 soat)

“Alpomish” dostoni

Turkiy xalqlar madaniyati va ma'naviyati shakllanishida “Alpomish” dostonining o'rni. Doston ko'lamining estetik tafakkur va turkiy davlatchilik bilan bevosita bog'liqligi.

Dostonda o'zbek milliy ruhiyati va urf-odatlarini tasviri. Alpomish, Qorajon, Oybarchin, Qaldirg'och obrazlari tavsifi. Doston matni ustida ishlash.

Asarning til xususiyatlari. Dostonda qo'llanilgan tasvir usullari.

II bob. O'ZBEK ADABIYOTI TARIXI (20 soat)

Alisher Navoiy. “Farhod va Shirin” dostoni

Navoiy ijodi – o'zbek mumtoz adabiyotining eng yuksak bosqichi.

“Farhod va Shirin” dostonining “Xamsa”da tutgan o'rni. Dostonning obrazlartizimi. Komillik yo'lga kirgan inson manzillari tasviri. Shirin obrazi. Unda ayollarga xos ma'naviy fazilatlar talqini.

Dostonda yaxshilik va yomonlik, razolat va adolat, butunlik va noqislik o'rtasidagi ziddiyatning jonli shaxslar timsollarida ko'rsatilishi. Matni ustida ishlash. Doston qahramonlaridagi ma'naviy xususiyatlarga alohida urg'u berilgani. Dostonning badiiy xususiyatlari.

Xoja. “Gulzor” asaridan parcha

Xoja hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Asarning badiiy xususiyati. “Gulzor” asaridagi hikoyalardan namunalari. Matn ustida ishlash. Asarning tarbiyaviy ahamiyati.

Muhammadrizo Ogahiy. She'rlar

Muhammadrizo Ogahiyning hayoti va faoliyati haqida qisqacha ma'lumot. Shoir g'azallarida tabiat manzaralari. Navro'z, bahor, qish haqidagi she'rlari.

“Baland aylab quyoshg‘a poya Navro‘z”, “Qotig‘roq kelmadi hargiz jahong‘a ushbu qishdin qish” g‘azallarida shoir hayotining aks etishi.

“Iloho, har kuning Navro‘z bo‘lsin” g‘azalida yangi yil tilaklari va ularning poetik ifodasi.

Ogahiyning “Mushkin qoshining hay‘ati ul chashmi jallod ustina” g‘azallari ishqiy she‘rning namunasi sifatida. G‘azallar matni ustida ishlash. Mazkur g‘azallardagi yor timsolida (xususan, unga murojaatda) shohga xos xususiyatlarning aks etishi.

Lirika haqida nazariy ma‘lumot Furqat lirikasi

Furqatning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma‘lumot.

“Fasli navbahor o‘ldi” g‘azalida bahorning rangin, fusunkor manzarasi tasviri. Bahor va umrning go‘zalligi, g‘animatligi. She‘rning badiiyati. “Bormasmiz” she‘rida ham insoniy qadrni baland tutishning madh etilishi, ayni paytda, havoyilikva xudbinlikning tanqid qilinishi.

“Surmadin ko‘zlar qaro” g‘azalida go‘zal yor portreti tasviri. G‘azallardagi poetik san‘atlar. “Bir qamar siymoni ko‘rdim, baldai Kashmirda” g‘azalida ishqiy mavzuning g‘urbatdagi shoir taqdiri bilan bog‘lab berilishi. Furqat lirikasidagi g‘urbat ohanglarining shoir hayot yo‘li bilan bevosita bog‘liqligi.

“Sayding qo‘yaber, sayyod” musaddasida tutqunlik fojiasidan kuyunish, erksizlikdan qayg‘urish, hurlikka tashnalik tuyg‘ularining ifodalanishi. Sayd, sayyod, lirik qahramon obrazlari. Matn ustida ishlash.

Furqat ijodining o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni.

G‘azalda badiiy tasvir vositalarining o‘rni haqida nazariya ma‘lumot

III bob. O‘ZBEK ADABIYOTI RUHIY TARBIYA VOSITASI

(28 soat)

Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Hadislar

Imom Buxoriy hayoti va ijodi va uning “Al-jome‘ as-sahih”

(«Ishonchli

to‘plam») hadis to‘plami haqida ma‘lumot. Payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalom hadislarining inson ma‘naviyati yuksalishida tutgan o‘rni. Axloq- odobga oid hadislarning o‘ziga xos xususiyatlari. Ularda ezgu insoniy fazilatlarning ixcham voqeyiy hikoyalar asosida ifodalanishi. Hadislarning millatimiz axloqiy qadriyatlarini shakllantirishdagi o‘rni.

Hadislarda mehribonlik, bag‘rikenglik, ma‘rifatga chanqoqlik, odillik singari fazilatlarning ahamiyati xususida. Hadislar bilan o‘zbek xalq maqollari va buyuk allomalar hikmatli so‘zlarining mushtarak jihatlari. Matn ustida ishlash. Hadishaqida tushuncha.

Oybek. “Navoiy” romanidan parcha

Oybekning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma‘lumot.

Oybekning “Navoiy” romanida adib qarashlarining aks etishi. Matn ustida ishlash. Alisher Navoiy obrazi misolida insonparvarlik g‘oyalarning

tarannumetilishi.

Romanda tarixiy voqealarning aks etishi. Romandagi zamon tasviri, undagi qahramonlarning o'ziga xos tavsifi. Asar matni ustida ishlash. Asarning badiiy ahamiyati.

Odil Yoqubov. "Ulug'bek xazinasi" romanidan parcha

Odil Yoqubovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. "Ulug'bek xazinasi" romani xususida. Asarda temuriyzoda hukmdor Ulug'bekning allomalik fazilatlarini va insoniy xislatlarining yoritilishi. Asarda shoh va olim Ulug'bekning fojiasi haqidagi tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning o'zaro munosabati. Romandagi zamon tasviri, undagi qahramonlarning o'ziga xos tavsifi. Asar matni ustida ishlash. Tasvirlangan voqealar va ularda ilgari surilgan ma'naviy jihatlari.

Badiiy adabiyotda ruhiyat tahlili yuzasidan nazariy ma'lumot Abdulla Oripov. "Sohibqiron" dramasi

Abdulla Oripovning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumot. Abdulla Oripov – zamonaviy o'zbek she'riyatining zabardast vakili.

"Sohibqiron" dramasi Amir Temur ruhiy holatining mohirona tasviri. Asar matni ustida ishlash. Sohibqiron va Amir Husayn, Sulton Boyazid, amirlar, o'g'illariga munosabatining ishonarli yoritilishi.

Omon Matjon she'rlari

Omon Matjonning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumot. Shoir she'riyatining asosiy mavzu va yetakchi xususiyatlari.

Shoirning "Vatan mehri", "Haqqush qichqirig'i" turkumidagi she'rlari va "Avvalgilarga o'xshamas", "Eng so'nggi xazina" she'rlari talqini. She'r matni ustida ishlash.

Halima Xudoyberdiyeva. She'riyati

Halima Xudoyberdiyevaning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Shoira she'rlarida insonparvarlik, vatanparvarlik, sadoqat tuyg'ularining ifodalanishi. "Dorilomon kunlar keldi..." she'rida erk, ozodlik g'oyalarining kuylanishi. "Begim, sizni..." she'rida samimiy sevgi, vafo, sadoqat tuyg'ularining ishonarli tasvir etilishi. "Shunchaki" she'rida samimiyat va mas'uliyat hisslarining aks etishi. She'rlar matni ustida ishlash.

Shavkat Rahmon. "Tong ochar ko'zlarin...", "Turkiylar", "Jangda o'lgan emas biror bahodir", "Baxt so'zi" she'rlari

Shavkat Rahmonning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumot. Shoir she'riyatining yetakchi xususiyatlari. Shoir she'riyatining asosiy mavzulari. "Tong ochar ko'zlarin..." she'ridagi lirik qahramon tabiati. "Turkiylar" she'rida o'zlikni tanish, Vatan tuyg'usi, millat qayg'usi kabi tushuncha va kechinmalar ifodasi. "Jangda o'lgan emas biror bahodir", "Baxt so'zi" she'rlarida shoirning o'ziga xos qarashlarining ifodalanishi. She'r matni ustida ishlash. Shoir poetik mahorati, she'rlarining badiiy latofati.

Sharof Boshbekov. "Temir xotin" dramasi

Sharof Boshbekovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

Dramada aks etgan mustabid davrining ijtimoiy turmush tarzi. Asardagi Qo'chqor va Qumri obrazlari orqali millatimizga xos fazilat va nuqsonlarning ko'rsatilishi. Dramada hayotda uchrab turadigan kulguli voqealarning mahorat bilan tasvirlanishi, real turmushning ochib berilishi. Matn ustida ishlash. Asar tilining o'ziga xosligi.

IV bob. JAHON ADABIYOTI **(12 soat)**

Vilyam Shekspir. "Gamlet" tragediyasi

Vilyam Shekspirning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumot. "Gamlet" asarida insoniy tuyg'ular, oila sha'ni bilan bog'liq muammolarning tig'iz konfliktlar asosida badiiy talqin etilishi. Gamlet obrazida aks etgan inson ruhiyatining murakkab jihatlari. Asarda Gamlet, Ofeliya va boshqa qahramonlarning o'zaro munosabatlari. Matn ustida ishlash. Asarda burch va muhabbat, sadoqat mavzularining tutash tasviri.

Chingiz Aytmatov. "Asrga tatigulik kun" romani

Chingiz Aytmatovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Yozuvchining XX asr jahon adabiyoti taraqqiyotida tutgan o'rni. "Asrga tatigulik kun" asari haqida ma'lumot.

Asar markazidagi Edigey obrazi, uning mashaqqatli hayot yo'li, ruhiy olami orqali kechagi kunini unutmagan, bobolar amal qilgan yuksak udumlar asosida yashagan chin insonning ifodalanishi.

Romanda Edigeyning yaqin do'sti Kazangap vasiyatini ro'yobga chiqarish yo'lidagi zahmatlari ifodasining ta'sirli berilishi. Manqurt haqidagi rivoyatda jamiyatdagi ma'naviy inqirozlar mohiyatining ochilishi. Matn ustida ishlash. "Asrga tatigulik kun" romanining badiiy xususiyatlari.

O'ljas Sulaymonov. She'rlar

O'ljas Sulaymonovning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Uning she'rlaridagi yangicha ohanglar talqini. Shoirning "Arg'umoq", "Tungu taqqoslar", "Mambet botir" she'rlari. Shoir she'rlarining badiiy o'ziga xosligi. Matn ustida ishlash. She'rlarning ma'rifiy-estetik ahamiyati.

"Notiqlik san'ati" (9-sinf uchun yondosh dastur)(A2+: 34 soat)

Kirish. "Notiqlik san'ati" va unga erishish yo'llari. (1 soat) Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Notiq va imo-ishoralar. Imo-ishoralarning ma'no qamrovi, ulardan foydalanish usullari.

Xat (maktub) qanday yoziladi? (2 soat)

Matn bilan ishlash.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Nutqning ma'no turlari: hikoyalash. Shu tipdagi matnlar ustida ishlash.

Fikrga ishontirish – notiqlik asosi sifatida. (2 soat)

Insoniy fazilatlar haqidagi hikmatlar ("Axloq gulistoni va odob bo'stoni"ning 3-bobidan).

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Nutqning ma'no turlari: mushohada. Shu tipdagi nutq namunalari mujassamlashgan matnlar bilan ishlash.

Notiqlik san'ati va nutq sifati. (2 soat) Sinonim va antonimlardan foydalanish. **Amaliy mashg'ulot. (2 soat)**

Matn bilan ishlash.

Nazorat ishi. (2 soat)

Reja va uning turlari: Sodda va murakkab rejalar ustida ishlash (2 soat) **Amaliy mashg'ulot. (2 soat)**

Nutq ta'sirchanligi ustida ishlash. (2 soat)

Mumtoz va zamonaviy matn namunalari asosida nutqning ifoda imkoniyatlarini o'rganish.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Tahrir nima? Tahrirda faktik, imloviy, ishoraviy, uslubiy jihatlarni e'tiborga olinishi.

Notiq mahorati. (2 soat)

Matndagi har bir so'z ustida ishlash. Izohli lug'at – so'z boyligini oshirishomili.

Amaliy mashg'ulot. (2 soat)

Matn bilan ishlash.

Buyuk mutafakkirlar notiqlik haqida. (2 soat)

Buyuk mutafakkirlar qarashlarining mohiyati hamda ahamiyati.

Nazorat ishi. (2 soat) **Xulosa. (1 soat)**

Mavzularni o'rganish uchun – 16 soat **Amaliy mashg'ulotlar uchun – 16 soat**

Nazorat ishi uchun – 2 soat

X SINIF
ADABIYOT
(68 soat)
ADABIYOT FANI BO‘YICHA 10-SINF YAKUNIGA
QO‘YILADIGAN TALABLAR

AK 1 – Asarning asosiy va ikkilamchi g‘oyasini (g‘oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o‘z hayotiy tajribasiga tayanadi	
AK1-6	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g‘oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; asar yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g‘oyasiga ta‘sirini ko‘rsatib bera oladi.
AK2 – Asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va implitsit fikrlarni (tagma‘nolarni) ilg‘aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi	
AK2-3	asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma‘nolarni) ilg‘aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi.
AK3 – Asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi	
AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to‘g‘ri qo‘yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo‘l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
AK4 – Muallif qo‘llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularni asarda qo‘llashdan ko‘zlangan maqsadni, ularning o‘quvchiga ta‘sirini tushuntirib beradi	
AK4-6	muallif qo‘llagan tasviriy vositalarni (o‘xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo‘llashdan ko‘zlangan maqsadni, ularning o‘quvchiga ta‘sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o‘quvchiga

	ta'sirini tahlil qiladi.
AK5 – Asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi	
AK5-6	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi.
AK6 – Asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san'atdagi talqinlarini) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi	
AK6-6	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning turli talqinlarini (masalan, multimedia talqinlari – audiokitob, radiospektakl, san'atning boshqa turlaridagi talqinlari – kino, teatr, tasviriy san'at, monumental san'at) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qiladi.

MAVZUIY REJALASHTIRISH

Kirish.

XALQ OG'ZAKI IJODI VA QADIMGI ADABIYOT NAMUNALARI (12 soat)

Xalq og'zaki ijodi haqidagi bilimlarni umumlashtirish.

“Go'ro'g'li” dostonidan parchalar yoki “Alpomish” dostonidan parchalar.

Qadimgi adabiyotning rivojlanish tamoyillari. Qadimgi Sharq adabiyoti. Antik davr (Qadimgi Yunoniston va Rim) adabiyoti.

Homer yoki Sofokl ijodidan namunalar.

O'RTA ASRLAR ADABIYOTI (10 soat)

Mumtoz o'zbek adabiyoti va uning rivojlanish bosqichlari.

Yusuf Xos Hojib: “Qutadg'u bilig”dan parchalar.

Alisher Navoiy: “Xamsa”chilik haqida tushuncha. “Xamsa” tarkibidagi dostonlardan biri (parchalar).

O'rta asrlar jahon adabiyoti chizgilari.

Migel de Servantes. “Don Kixot” romanidan parchalar.

XVII–XIX ASRLAR ADABIYOTI MANZARALARI (15 soat)

Boborahim Mashrab: G'azallardan namunalar.

Muhammad Rizo Ogahiy: G'azallardan namunalar.

O'zbek mumtoz adabiyotida ayollar. O'zbek shoiralari ijodidan namunalar (Nodira, Anbar Otin *yoki* Dilshodi Barno ijodidan)

XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlari o'zbek adabiyoti. Furqat *yoki* Muqimiy *yoki* Zavqiy ijodidan.

XVII–XIX asrlarda jahon adabiyoti.

Aleksandr Pushkin: “Yevgeniy Onegin” she'riy romani

XX ASR ADABIYOTI MANZARALARI: XX ASRNING BOSHI

(12 soat)

XX asr o'zbek adabiyoti rivojlanish tendensiyalari.

Fitrat: “Abulfayzxon” dramasi.

XX asr jahon adabiyoti rivojlanish tendensiyalari.

Erix Maria Remark: “G'arbiy frontda o'zgarish yo'q” romani.

XI SINIF

O'quvchilar o'quv faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

qadimgi turkiy, mumtoz, mustaqillik adabiyotini farqlaydi;

asarda tasvirlangan insoniy his-tuyg'ular xususida fikr yurita oladi;

asarining til xususiyatlarini tahlil qiladi, munosabat bildiradi;

turli janr va hajmdagi 6-8 ta she'riy matn yoki uning parchasini yoddan ifodali ayta oladi;

adabiy, adabiy-ijodiy va erkin mavzulardagi insholarga xos xususiyatlarni biladi va tegishli yo'nalishda insho (3, 4-bet) yoza oladi;

adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda turli mavzularda taassurot, referat va ijodiy matn yoza oladi, unda xalq maqollari, matallari, hikmatli so'z, badiiy asarlardan o'rinli foydalana oladi;

turli janrdagi adabiyotlarni mustaqil tanlab, mutolaa qiladi, undagi voqea- hodisalar, obrazlar tizimiga munosabat bildiradi;

o'qilgan asar bo'yicha obrazlarga tavsif beradi, mustaqil insho, taqriz yozadi.

KIRISH

Adabiyot – ma'naviyatni yuksaltirish vositasi Badiiy adabiyot inson ma'naviyatini yuksaltirish vositachi ekanligi. Insonning shaxs sifatida shakllanishida, o'z-o'zini tarbiyalashida adabiyotning ahamiyati. Shaxsning shakllanishida kitob mutolaasining o'rni.

I bob. XALQ OG'ZAKI IJODI

(4 soat)

“Go'ro'g'lining tug'ilishi” dostoni “Go'ro'g'lining tug'ilishi” dostoni sujetining o'ziga xosligi. Dostondagi asosiy qahramonlar tavsifi. Dostonning badiiy xususiyatlari. Dostonning badiiy-estetik hamda tarbiyaviy ahamiyati.

II bob. QADIMGI TURKIY ADABIYOT

(7 soat)

Mahmud Qoshg'ariy. “Devonu lug'otit-turk” asari Mahmud Qoshg'ariyning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot.

“Devonu lug'otit-turk” – izohli lug'at va qomusiy asar sifatida. Unda badiiy durdonalarning o'ziga xos tarzda ifoda etilgani. Mehnat va marosim qo'shiqlari. “Alp Er To'nga” marsiyasi. “Devon”dagi maqollar xalq donoligining ifodasi sifatida.

Yusuf Xos Hojib. “Qutadg'u bilig” asari. Yusuf Xos Hojibning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot. Yusuf Xos Hojibning didaktik dostonchilikning asoschisi ekanligi. Doston matni ustida ishlash. Undagi to'rt timsol tavsifi. Asarning badiiy va tarbiyaviy ahamiyati.

III bob. O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI

(14 soat)

Nosiriddin Rabg‘uziy. “Qisasi Rabg‘uziy” asari. “Qisasi Rabg‘uziy”da avtobiografik ma’lumotlar. “Qisasi Rabg‘uziy” – o‘zbek nasrining ilk yirik yodgorligi. Asarda nasr va nazm uyg‘unligi. Uning payg‘ambarlar haqidagi qissalardan iborat ekanligi. Asarga xalq og‘zaki ijodining ta’siri. Asarning mavzu qamrovi.

Hikoyatlar matni ustida ishlash. “Uzum hikoyasi”, “Sulaymonning qarinchg‘abila so‘rashgani”, “Ilon va Qarlug‘och” hikoyatlari tahlili.

Alisher Navoiy. “Saddi Iskandariy” dostoni. Alisher Navoiyning hayoti va ijodi. “Saddi Iskandariy”dan olingan matn ustida ishlash. Dostonda yoshlik va qarilik haqidagi qarashlarining badiiy tahlili. Dostonning poetik xususiyatlari. Dostonning ma’rifiy va adabiy ahamiyati.

Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasi. Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va ijodi haqida ma’lumot. Bobur haqida zamondoshlari va undan keyingi buyuk shaxslar e’tirofi.

Bobur devonlari, ulardagi adabiy janrlar. “Jonimdin o‘zga yori vafodor topmadim”, “Yaxshilig”, “Sochining savdosi tushti...”, “Xazon yaprog‘i yanglig‘ gul yuzung hajrida sorg‘ordim”, “Lola” g‘azallari matni ustida ishlash.

Bobur she’riyatida badiiy san’atlar.

Tajnis, talmeh va tanosib she’riy san’atlari haqida nazariy ma’lumot Mashrab hayoti va ijodi. Mashrab lirikasi. Mashrab hayoti va ijodi. Mashrab lirikasi. Mashrab she’riyatidagi tasavvufiy ohanglar. “Ishqing o‘tig‘a kuygoni keldim”, “Bu tani xokingni-yu ruhi ravonni na qilay”, “O‘rtar” g‘azallari va “Dastingdan” musaddasi o‘zbek tasavvufiy she’riyatining yorqin namunasi sifatida.

Mashrab ijodining keyingi ijodkorlarga ta’siri.

Anbar Otin. “Risolayi falsafayi siyohon” (“Qarolar falsafasi”) Shoiraning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot. Asar matni ustida ishlash. Asarning mazmuni va mohiyati. Unda ijtimoiy muammolarning ifodasi. Asarda o‘zbek ayolining ijtimoiy mavqei haqidagi badiiy estetik kuzatishlar. Anbar Otinning poetik mahorati.

IV bob. YANGI O‘ZBEK ADABIYOTI

(10 soat)

Abdurauf Fitrat. “Abulfayzxon” dramasi. Abdurauf Fitratning hayoti va ijodiy faoliyati. Abdurauf Fitrat – ma’rifatparvar. Uning milliy teatr san’ati rivoji yo‘lidagi sa’y-harakatlari. “Abulfayzxon”– ilk o‘zbek realistik dramasi. Dramadagiasosiy qahramonlar talqini. Asarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari va ma’rifiy ahamiyati.

Cho‘lpon. “Kecha va kunduz” romani. Shoir hayoti va ijodi. Cho‘lpon – yetuk nosir. Uning “Kecha va kunduz” romanida Zebi ishtirokidagi voqealar tasviri va rivoji. Asardagi Mingboshi, Razzoq so‘fi,

Qurvonbibi va boshqa qahramonlar talqini. “Kecha va kunduz” romanining kecha, bugun va erta haqida, inson umrining mazmuni to‘g‘risida fikrlashga undashi. Cho‘lpon ijodining XX asr o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni.

Badiiy asar tahlili (amaliy)

Erkin Vohidov. “Ruhlar isyoni” dostoni. Shoir hayoti va ijodi haqida ma’lumot. Uning she’riyatiga xos kechinmalar nozikligi va ifoda go‘zalligi, mumtoz she’riyatga xos ilg‘or an’analarining she’riyat an’analari bilan uyg‘unligi.

Erkin Vohidov – dostonnavis “Ruhlar isyoni” dostonida ijodkor va millat ozodligi muammosining badiiy-falsafiy talqini. Asarning shoir ijodiy qiyofasini belgilashdagi o‘rni.

Rauf Parfi she’riyati. Rauf Parfining hayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot. Shoir she’riyatining o‘ziga xos jihatlari, ularda inson ruhiy kechinmalarining kuylanishi.

Shoirning “Tong otmoqda”, “Yomg‘ir yog‘ar”, “Yoz kechasi”, “Yana qaytib keldim”, “Yurak” she‘rlari talqini. She‘rlardagi lirik qahramon his-tuyg‘ularining ta’sirchan ifodasi. Tabiat go‘zalliklarini tasvirlashda shoirning o‘ziga xos mahorati.

V bob. MUSTAQILLIK DAVRI ADABIYOTI

(9 soat)

XX asr o‘zbek adabiyotining xalqimizga xos qadimiy adabiy meros, boy madaniyat va badiiy tafakkur tarixida sifat jihatidan o‘ziga xos alohida bosqichni tashkil etishi. XX asr o‘zbek adabiyotining taraqqiyot yo‘li – barkamol realistik tasvirning tadrijiy yo‘lidan iborat ekanligi. Bu davrda adabiyotning hayot bilan aloqasi yanada chuqurlashganligi, zamonaviy mavzular va muammolarning adabiyotda keng aks etishi.

Mustaqillik davri she’riyati. Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotining estetik saboqlari, erishilgan yutuqlar va kamchiliklar. O‘zbek adabiyotining jahon adabiy jarayonining tarkibiy bir qismiga aylanganligi va o‘zga xalqlar badiiy tajribalari bilan aloqadorlikda taraqqiy etayotganligi. Istiqlol davri adabiyotning vujudga kelishi va uning tarixiy-estetik ahamiyati.

O‘zbek she’riyatida yangicha ifoda usullari va badiiy tadqiq yo‘llarining kashf etilayotganligi. Mustaqillik davri she’riyatida taniqli ijodkorlar safida ko‘plab yosh iste’dodlarning faol ishtirok etayotganligi. Ular ijodida inson, dunyo va abadiyot muammolarining ko‘plab qirralari butun murakkabligi bilan ifodalanayotganligi.

Hozirgi kunda ijod qilayotgan O‘zbekiston xalq shoirlarining she‘rlaridanayrim namunalar (parchalar)

Mustaqillik davrida nasr. XX asr o‘zbek adabiyotining dunyo adabiy jarayoniga uyg‘unligi. Adabiy jarayonni tashkil etuvchi ijodkor – badiiy asar – o‘quvchi(tanqidchi) o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning faollashuvi. Jahon adabiyoti saboqlari, xalq ijodi va mumtoz adabiyotimiz ilg‘or an’analaridan oziqlanish, hozirgi adabiy jarayonni harakatga keltirib

turuvchi omillar ekanligi. Adabiyotimizning milliy o'ziga xosligi saqlangan holda voqelikni badiiy idrok etish va tasvirlashda yangi-yangi shakllarning ifoda etilishi. Adabiyotda ijobiy va salbiy obrazlar emas, balki butun murakkabligi bilan inson obrazi turganligi, unda insonga, vatanga va fidokor xalqqa muhabbat tuyg'ularining ustivor tamoyilga aylanganligi.

Hozirgi o'zbek nasri rivojida taniqli nosirlar bilan bir qatorda yoshadiblarning qo'shayotgan hissalarini. Prozada inson ma'naviyati sarhadlarini yangicha qamrov, yangicha estetik sathlarda o'lchashga intilishning vujudga kelishi. Nasrimiz badiiyati sathlarining rang-baranglanishi.

Hozirgi kunda ijod qilayotgan O'zbekiston xalq yozuvchilarining asarlaridan ayrim namunalar (parchalar)

Mustaqillik davri dramaturgiyasi. Hozirgi o'zbek dramaturgiyasi jahon va milliy dramaturgiyamizning eng yaxshi an'alarini davom ettirayotganligi. Bu jarayonda qalamkashlarning tutgan o'rni.

Hozirgi o'zbek adabiy jarayonida hayotni, voqelikni nisbiy tugallangan, mafkuraviy baholangan kesimlarda emas, balki davom etayotgan jarayon sifatida aks ettirish tamoyilining yetakchilik qilishi. Hozirgi o'zbek adabiyotiga xos ikkinchi estetik tamoyil adabiyotning bosh predmeti bo'lmish insonni faqat salbiy yoki ijobiy nuqtai nazardan emas, balki borligicha – bir butun va yaxlit holda badiiy tadqiq etishdan iboratligi. Hozirgi adabiyotimizda voqelikni kitobxonga tayyor xulosalar tarzida yetkazib berish asosiy tamoyil emasligi. Dramatik asarlardan ayrim namunalar (parchalar)

VI bob. JAHON ADABIYOTI **(5 soat)**

A.P.Chexov. “Garov” hikoyasi

A.P.Chexov rus adabiyotining taniqli vakili. Uning hikoyalarida inson tabiatining xilma-xil qirralarining tasvirlanishi. Yozuvchining “Garov” hikoyasi talqini va undagi yetakchi qahramonlar tavsifi. A.P.Chexovning hikoyachilikdagi o'ziga xos mahorati.

Rishod Nuri Guntekin. “Choliqushi” romani. Rishod Nuri Guntekinning hayoti va ijodi. “Choliqushi” romanida tasvirlangan muhit. Feride obraziga xos bo'lgan insoniy fazilatlar. Adibning tasvirlash mahorati.

Nazorat ishi: 2 soat

Xulosa

XX asr o'zbek adabiyotining estetik saboqlari, erishgan yutuqlar va nuqsonli jihatlar. Ikki ming yillik o'zbek adabiyotining XX asrda jahon adabiy jarayonining tarkibiy bir qismiga aylanganligi va o'zga xalqlar badiiy tajribalari bilan aloqadorlikda taraqqiy etishi. Asr so'ngida istiqloq davri adabiyotning vujudga kelishi va uning tarixiy-estetik ahamiyati.